

helytelen és indokolatlan használatát is. Sőt a könyv- és fejezetcímeket, valamint a kiemelt szövegrészeket is az egyszerű aláhúzás helyett a könyvkiadásban szokásos formában kellett volna szedni.

Van azonban szeretnivaló hiba is: az utolsó fejezet második mondata így kezdődik: „Aladdin dzsinje (sic!) minden kívánságot tudott teljesíteni.” Hasonlóan derűtséget keltő elírás a kommunikáció és a társadalmi normák viszonyát tárgyaló részben a bibliai parancsok közé sorolt „dobj vissza követel” (190. old.). Kedvencem azonban a „felhasználóbarátság” (70. old.) lett – ami, úgy tűnik, e könyv kiadásakor sajnos nem volt a legfontosabb szempontok között.

REMENYI ÉDUA

K. Ludwig Pfeiffer: A mediális és az imaginárius

EGY KULTÚRANTROPOLÓGIAI
MÉDIAELMÉLET DIMENZIÓI

Ford. Kerekes Amália. Magyar Műhely – Ráció Kiadó, Budapest, 2006. 512 old., 3300 Ft (Techné és theória)

Az irodalomértés horizontjait is átforgató tendenciák a tudományköziség erősödő igényének köszönhetően egyre szélesebb körű tájékozódást tesznek lehetővé. A medialitás kérdéseiről például alapos és aprólékosan értelmező tanulmányt publikált Kulcsár-Szabó Zoltán *A közvetlenség visszatérése? Materialitás és medialitás az irodalmi kommunikációban* címmel (In: uő: *Hermeneutikai szakadékok*. Csokonai, Debrecen, 2005. 84–116. old.), melynek egyik fő témája éppen *A mediális és az imaginárius*. Nem véletlenül: többek között Pfeiffer a kidolgozója azoknak a kommunikáció- (és iro-

dalom-)elméleti elképzeléseknek, amelyek a hermeneutika és a dekonstrukció nyelvfilozófiájának, illetve a nyelvbe vetett – pozitív vagy negatív előjelű – hitének érvényességét kérdőjelezi meg, és a nyelv jelentés-, értelem- vagy igazságközvetítő szerepének vagy e szerep dekonstrukciójának kritikáját is adják. A jel, a kommunikáció érzéki, anyagi jellegét domborítják ki a jelentés, az üzenet nyelvileg kódolható, megérthető „szellemi” dimenzióival szemben. Kulcsár-Szabó így fogalmaz: „A mediális tapasztalat egy olyan képlete állna tehát elő, amelyben a – mediális dimenziókat szükségszerűen redukáló – nyelvi közvetítettség, a nyelv »közbejötté« tűnik kiküszöbölhetőnek, olyan kommunikatív szerveződések révén, amelyek nem veszik igénybe a kommunikálható értelem pályáit. Ez a – meglehetősen torz megvilágításban felvázolt – vízió persze már igen messze van az autopoietikus rendszerek elméletének ismeretelméleti szigorától, s a »nem-hermeneutikai« irányvételt kiváltó teoretikus szükséglet egy másik komponensét tárhatja elő: azt nevezetesen, hogy az irodalom (inter)mediális pozíciójára rákérdező, s így az imagináriusban vagy éppen a »performance«-ban megképződő, sajátosan irreális terekre összpontosító elméleti fókusz az esztétikai kommunikáció (ha lehet még így nevezni) olyan mintázatait varázsolja elő, amelyek a tapasztalat sajátos közvetlenségét (sőt – akár – vitalitását, performatív erejét) helyezik szembe a nyelvi közvetítettség, az örökös közlekedés és halasztódás, az időbeli egybenem-esés komor filozoféiával, amelyek között mind a hermeneutika, mind a dekonstrukció nemes vagy éppen fenyegető nyelvcentrikusságára könnyűszerrel rá lehet ismerni.” (i. m. 101–102. old.)

A jel érzékisége, a kommunikáció materialitása Pfeiffer munkájában a tapasztalat közvetlensége, amely nem feltétlenül iktatja ki vagy tagadja a nyelv közvetítő jellegét, de az irodalom-

értésben az esztétikai tapasztalat redukálhatatlanságát, elkülöníthetlenségét, „lefokozhatatlanságát” hangsúlyozza. Wolfgang Iserhez (*A fikatív és az imaginárius*. Osiris, Bp., 2001) kapcsolódva, az irodalmi antropológia horizontjának kiszélesítéséről, sőt univerzalizálásáról beszélhetünk, hiszen a kulturális cselekvések intézményes felépítésében az irodalmi műnemeken – egyáltalán: a szövegeken – túl nagy szerepet kapnak a rítusok, ünnepek, játékok mint cselekvések – a nyugati és a japán színház, a tánc, a sport és irodalmi kontextusuk – reprezentálóan, intézményes szinten kommunikálnak tekinthető jelenségei. (A japán kultúra egy-egy jelensége például éppen azért érdemel különös figyelmet, mert bennük a jel érzéki oldalának színrevitele diadalmaskodik a jelre „rarakott” vagy „rarakódó” jelentésekkel szemben – ugyanúgy, mint a korai nyugati színháztársaságban.)

Pfeiffer könyvének bevezetőjében tárgyalja az antropológiai érdeklődés elhibázott célkitűzését, hogy meghatározza az ember „lényegét”. Ezután ember és társadalom, ember és társas, illetve privát cselekvés, ember és kultúra, kultúra és társadalom dimenzióiban mutatja be az ember, a társadalom és a kultúra (újra)termelésének folyamatait. Főleg a performativitás önszervező, intézményesített keretek közt zajló, a közvetlenség tapasztalatát, az „élmény” lehetőségét nyújtó jelenségeire fókuszál. Ebből következően a médium fogalmát a bevett használattól eltérően alkalmazza. Az ember megjelenésének vagy megjeleníthetőségének kulturális és társadalmi formái ugyanis a médiumok olyan sokrétű, szétszálazhatatlan játékat implicálják, hogy aligha kivitelezhető a médiumok elkülönítése vagy valamelyik monomediális, „egy művészet – egy médium” típusú szűkítő eljárás.

A művészetek mint médiumok az ember és a társadalom (a kultúra és a tapasztalat) reprezentálói és „fölforgatói”. Pfeiffer a produktivitás, az esz-

tétikum és az észlelés szempontjából, de határozottan történeti kontextusban vizsgálja a tapasztalat imaginárius tereit. Fiktív, mediális és imaginárius fogalmi triászával dolgozó médiaelmélete a tapasztalat közvetlenségének antropológiai dimenzióit rávetíti a tudat és a test, az érzékelés és az élmény viszonyrendszerére (a rítus, a játék liminalitása vagy az intézményszerített művészeti tapasztalat liminoid jellege). Az elmélet minden „művészeti tapasztalat” kiiktathatatlan feltételeként tételezi az intermedialitást, s e vezérfonal mentén halad az antik dráma és színjátszás reprezentáló funkciójától a modern dráma és színház mediálisan összetett rendszeréhez; az irodalmi szöveg – elsősorban a regény – elméletétől az opera közegéhez, amelyben a szöveg, a zene és az ének médiumközi effektusai a színrevitel performatív erejét, a tapasztalat „közvetlenebb” hozzáférhetőségét teszik lehetővé.

További érdekes, bár ki nem bontott lehetőségek rejlenek Pfeiffer szinte minden gondolatmenetében. Valószínűleg azért is, mert munkája igen szer-teágazó kontextusokra terjed ki. Az „operaelv” során merül föl például a zene (egyáltalán: a hang) és a jelentés viszonyának dilemmája: van-e a zenének „szemantikája”, lehet-e a hangnak biztonsággal meghatározható jelentése? Ha az érzéki tapasztalatot a „hagyományos” szöveg olvasásánál közvetlenebbé teszik a zenei effektusok, az ének vagy éppenséggel a metakommunikatív gesztusok és szupraszegmentális jelek, akkor a zene – mint jelentést önmagában nem hordozó közeg, amelynek semmilyen értelem nem kölcsönözhető – bonyolultabb kérdés-irányokat is kijelölhet, amelyek a pszichofizikai területektől a kognitív tudományokig és tovább, az intermedialitás nem kizárólag kultúrantropológiai értelemben vett értelmezhetőségéig vezetnek. Ugyanez a helyzet a képi kultúra, a „láthatóság” tényerésével.

Vajon mennyiben árnyalható és bővíthető a „médiakonfiguráció” és az intermedialitás teóriája, ha Pfeiffertől eltérően kellőképp számol a tapasztalatok kulturális összefüggéseivel? Az ún. elit- és populáris kultúra szokványos elkülönítése kerül elő, amikor Pfeiffer láthatólag a szöveg–opera–rockzene vonalat skicceli föl a performativitás, a tapasztalat intenzitása szempontjából. Talán nem lenne szükség szerű, hogy meghátráljon mélyrehatóbb interpretációjuk előtt. (Mert – populáris kultúra ide vagy oda – nem érhetjük be olyan odavetett gondolatokkal, mint például az, hogy a rockzenének van „némi” társadalmi küldetésstudata, s ezzel rögyest visszautalható a reprezentáció latensen primitívebbnek, egyoldalúnak gondolt kategóriájába.)

A televízió, a digitális technológia, az internet kultúrája nemcsak az információátvitel és -forgalmazás, de minden bizonnyal a „színrevitel”, a performativitás, az ember *kódolása* tekintetében is ugyanolyan beszédes lehet, mint a tánc vagy a sport vagy mindezeknek allegoriziseken átívelő lecsapódása az irodalomban. Mert bár Pfeiffer körültekintően megemlíti a kortárs kontextusokat, metodológiája és munkájának történeti határai nem engedik meg részletesebb tárgyalásokat. A kortárs sportnak mint a test kódolásának például mégis nagy figyelmet szentel, ennek tematikus formái az irodalomban – akárcsak a tánc motívumának fölbukkanásai és változatai-változásai – mutathatják a performativitás, az élmény különböző szintjeit, de azt az érzést is kelthetik, hogy mindössze az allegóriában rejlő időbeliség tapasztalatával van dolgunk.

A kérdésirány ilyen megváltoztatásával pedig a retorika felé teszünk egy gesztust, ily módon terjesztve ki Pfeiffer nagyszabású és meggyőző elméletét a mindig már valamiként értett dolgok nyelvi megalapozottságának konkretizációjára.

L. VARGA PÉTER

Oláh Szabolcs – Simon Attila – Szirácz Péter (szerk.): Szerep és közeg

MEDIALITÁS A MAGYAR
KULTÚRATUDOMÁNYOK 20. SZÁZADI
TÖRTÉNETÉBEN

Ráció Kiadó, Budapest, 2006. 431 old.,
3450 Ft (Ráció-tudomány)

A kötet az ELTE BTK Általános Irodalomtudományi Kutatócsoportja médiatudományi kiadványainak egyik újabb darabja. Ide tartoznak a *techné és teória* sorozat könyvei és a *Ráció-Tudomány* sorozat egyes kötetei, mint például a *Kulturális közegek* című szöveggyűjtemény, amely a XX. század első feléből közöl szemelvényeket a medialitásról, anyagot szolgáltatva e mostani tanulmánykötethez. A *Szerep és közeg* célja (az alcím szerint legalábbis) az, hogy feltárja vagy emlékezetbe idézze a XX. század első felének nemzetközileg is ismert és hivatkozott magyar tudósai által közzétett médiaelméleti megfigyeléseket. E megfigyelések többnyire az írás medialitásával, az írás és a könyvnyomtatás kultúrtörténeti, illetve filológiai jelentőségével és problémáival kapcsolatosak – mint Thienemann Tivadar és Horváth János irodalomfogalma, Balogh József és Hajnal István olvasás- és írástörténeti kutatásai vagy Zolnai Béla nyelvészeti munkái. De lehet-e medialitásról, illetve kultúratudományról beszélni Magyarországon a XX. század első felében? A könyv a kérdés első felére kíván válaszolni, a második, úgy tűnik, fel sem merül. További problémák erednek abból, hogy a kötet tulajdonképpen egy konferencia anyagát tartalmazza. Egyrészt nem ad átfogó képet a témáról, sok kérdésünk megválaszolatlan marad, másrészt vi-